

Multilingualism in the classroom

শ্ৰেণীকোঠাত বহু ভাষিকতা

Teacher Education
through School-based
Support in India
www.TESS-India.edu.in

অনুবাদ আৰু অভিযোজন : ৰাজ্যিক শিক্ষা-গৱেষণা আৰু প্ৰশিক্ষণ পৰিষদ, অসম

<http://creativecommons.org/licenses/>

TESS-India (Teacher Education through School-based Support) aims to improve the classroom practices of elementary and secondary teachers in India through the provision of Open Educational Resources (OERs) to support teachers in developing student-centred, participatory approaches. The TESS-India OERs provide teachers with a companion to the school textbook. They offer activities for teachers to try out in their classrooms with their students, together with case studies showing how other teachers have taught the topic and linked resources to support teachers in developing their lesson plans and subject knowledge.

TESS-India OERs have been collaboratively written by Indian and international authors to address Indian curriculum and contexts and are available for online and print use (<http://www.tess-india.edu.in/>). The OERs are available in several versions, appropriate for each participating Indian state and users are invited to adapt and localise the OERs further to meet local needs and contexts.

TESS-India is led by The Open University UK and funded by the UK government.

Video resources

Some of the activities in this unit are accompanied by the following icon: . This indicates that you will find it helpful to view the TESS-India video resources for the specified pedagogic theme.

The TESS-India video resources illustrate key pedagogic techniques in a range of classroom contexts in India. We hope they will inspire you to experiment with similar practices. They are intended to complement and enhance your experience of working through the text-based units, but are not integral to them should you be unable to access them.

TESS-India video resources may be viewed online or downloaded from the TESS-India website, <http://www.tess-india.edu.in/>. Alternatively, you may have access to these videos on a CD or memory card.

এই গোটটো কিহৰ বিষয়ে (What this unit is about)

এই গোটটিৰ বিষয় হৈছে এনে বহুত শ্ৰেণীকোঠাৰ শিক্ষণৰ বাস্তৱ ছবি য'ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শিকা ভাষাটো তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষা নহয়। এনেকুৱা পৰিস্থিতিবোৰক প্ৰায়েই প্ৰত্যাহ্বানমূলক হিচাপে গণ্য কৰা হয়। এই গোটটিৰ লক্ষ্য হৈছে বহুভাষিকতাই শিকনলৈ আগবঢ়োৱা ইতিবাচক অৱদান আৰু ভাষাৰ শ্ৰেণীকোঠাত সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকে অন্তৰ্ভুক্তকৰণ সম্পৰ্কে সজাগতা সৃষ্টি আৰু অনুধাৱন কৰোৱা।

এই গোটটোৰ পৰা কি শিকিব পাৰিব (What you can learn in this unit)

- শিকনৰ এক সমল হিচাপে আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বহুভাষিক দক্ষতাক কেনেদৰে ব্যৱহাৰ কৰিব।
- আপোনাৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ শিক্ষণত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বাবে তেওঁলোকৰ আটাইৰে ভাষাত শিকনৰ সুযোগ কেনেদৰে পৰিকল্পনা কৰিব পাৰে।
- শ্ৰেণীকোঠাত 'ভাষিক বিচৰণ' (Trans languaging) ৰ উপকাৰিতা

এই পদ্ধতিটো কিয় গুৰুত্বপূৰ্ণ (Why this approach is important)

ভাৰতকে ধৰি পৃথিৱীৰ বেছিভাগ অঞ্চলতেই বহুভাষিক ছাত্ৰ-ছাত্ৰী এক সাধাৰণ ৰীতি, ব্যতিক্ৰম নহয়। একাধিক ভাষা জনাৰ প্ৰজ্ঞাত্মক (Congnitive) আৰু ব্যৱহাৰিক উপকাৰিতা সম্পৰ্কে বহুতো গৱেষণা আৰু প্ৰমাণ আছে। শিক্ষণ আৰু শিকনৰ ক্ষেত্ৰত এনেকুৱা জ্ঞান এক বৃহৎ সমলস্বৰূপ। যি বিষয়তে বিশেষজ্ঞ নহওক লাগে, প্ৰত্যেক শিক্ষকেই তেওঁৰ সকলোবোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰে ভাষিক জ্ঞান আৰু কৌশলসমূহ উন্নতি আৰু উদ্ঘাটন কৰাৰ বাবে সুযোগৰ সন্ধান কৰা উচিত। এগৰাকী ভাষা আৰু সাক্ষৰতাৰ শিক্ষক হিচাপে এইয়া কৰিবলৈ আপোনাৰ এক বিশেষ দায়িত্ব আছে। এই গোটটোৱে আপুনি কেনেদৰে কৰিব তাকেই দেখুৱাইছে।

১) বহুভাষিক শ্ৰেণীকোঠাৰ সৈতে পৰিচয় (1 Introducing the multilingual classroom)

ক্ৰিয়া-কলাপ ১ : মূল নীতিসমূহ (Activity 1: Key principles)

তলত দিয়া বক্তব্য (Statements) তিনিটা বহুভাষিকতা প্ৰসংগত কাৰ্য্যকৰী শ্ৰেণীকোঠাৰ কাম-কাজ সম্পৰ্কে কৰা আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় গৱেষণাৰ ফলাফলৰ ভিত্তিত আগবঢ়োৱা হৈছে :

- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে আটাইতকৈ ভালদৰে জনা ভাষাত আটাইতকৈ ভালকৈ শিকে।
- যি ভাষাত শিক্ষক সকল বেছি পৰিচিত সেই ভাষাতহে তেওঁলোকে ফলপ্ৰসূতাৰে শিকায়।
- প্ৰথম ভাষাত যিমানৈ দীঘলীয়াকৈ শিকন-শিক্ষণ হয়, সিমানৈ শৈক্ষিক ফলাফল বেছি ভাল হয়।

এতিয়া তলত দিয়া প্ৰশ্নবোৰ, যদি সম্ভৱ হয় সহকৰ্মীসকলৰ সৈতে আলোচনা কৰি, উত্তৰ দিয়ক :

- দৈনন্দিন শ্ৰেণীকোঠাৰ অনুশীলনত এগৰাকী শিক্ষক হিচাপে এই বক্তব্যবোৰ সমন্বিত কৰোঁতে কেনেধৰণৰ প্ৰত্যাহ্বানৰ সন্মুখীন হয়?
- আপুনি আৰু আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত বা আপোনাৰ শ্ৰেণীত থকা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ ইজনৰ লগত সিজনৰ মাজত কোনো 'ভাষাৰ ব্যৱধান' (gaps) আছে নেকি? যদি আছে:
 - আপোনাৰ শিক্ষণ আৰু তেওঁলোকৰ শিকনত ই কেনেকুৱা প্ৰভাৱ পেলায়?
 - এইটোৱে শ্ৰেণীকোঠাৰ সম্পৰ্কবোৰক কেনেদৰে প্ৰভাৱিত কৰে?
- আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ আন ভাষাসমূহৰ স্বীকৃতি দিবলৈ আপুনি কিবা কৰেনে? কিয় কৰে বা কিয় নকৰে?

ওপৰৰ বক্তব্য তিনিটাত মাতৃভাষাত সুদীৰ্ঘকালীন শিক্ষাৰ ইতিবাচক প্ৰভাৱৰ ফলত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বিদ্যালয়ত উপস্থিতি আৰু তেওঁলোকৰ দীৰ্ঘম্যাদী শৈক্ষিক ফলাফল (long-term educational success) ৰ বৰ্দ্ধিত শক্তিশালী প্ৰমাণ প্ৰতিফলিত হৈছে। যিহেতু আপোনাৰ বিদ্যালয়ত সম্পূৰ্ণভাৱে মাতৃ ভাষা ভিত্তিক শিক্ষণ সম্ভৱপৰ নহ'বও পাৰে, আপুনি আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শ্ৰেণীকোঠালৈ লৈ অনা মূল্যবান ঘৰুৱা ভাষাৰ সমলসমূহৰ সৎ ব্যৱহাৰ কৰি আপোনাৰ শিকন প্ৰক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা বহুতো সৰু সুৰা পৰিবৰ্তন আনিব পাৰে।

ঘটনা অধ্যয়ন ১ : ছাত্র-ছাত্রীসকলক পর্যবেক্ষণ কৰি (Case Study 1: Observing students)

মাঘেৰিটাৰ এখন গাঁৱৰ বিদ্যালয়ৰ প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় শ্ৰেণীত পঢ়োৱা এগৰাকী শিক্ষক, ধৰ্মেন্দ্ৰ ডেকাই যেতিয়া তেওঁৰ ছাত্র-ছাত্রীসকলে তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা-ভাষাত কথা-বতৰা পতা পৰ্যবেক্ষণ কৰিছিল তেতিয়া যি শূনিছিল সেইয়া বৰ্ণনা কৰিছে।

মোৰ ছাত্র-ছাত্রীসকলে তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষা বিদ্যালয়ত ব্যৱহাৰ কৰাৰ প্ৰতি মই সম্পূৰ্ণভাৱে নেতিবাচক দৃষ্টিভঙ্গী পোষণ কৰিছিলোঁ। মই অনুভৱ কৰিছিলোঁ যে বিদ্যালয়ৰ মান্য ভাষা শিকিবলৈ তেওঁলোকৰ বাবে শ্ৰেষ্ঠ উপায় হৈছে সকলো সময়তে ইয়াক শুনা আৰু ব্যৱহাৰ কৰা। মই বি দাস কৰিছিলোঁ যে বিদ্যালয়ত বিভিন্ন ভাষাৰ প্ৰয়োগে তেওঁলোকৰ মাজত খেলি-মেলি লগাব পাৰে। সম্ভৱত সত্যটো এই যে মই তেনেই কম পৰিমাণে তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষা সমূহ বুজিব আৰু ক'ব পৰাটোও আন এটা কাৰণ হ'ব পাৰে যাৰ বাবে সেই শ্ৰেণীত সেইবোৰৰ ব্যৱহাৰ কৰোঁতে অসুবিধা পাইছিলোঁ।

কিছুসংখ্যক ১ ম আৰু ২ য় শ্ৰেণীৰ ছাত্র-ছাত্রীয়ে মোৰ পাঠদানৰ সময়ত যথেষ্ট নীৰৱ আছিল। তেওঁলোকে কি বুজি পাইছিল আৰু কি শিকিছিল সেইয়া জনাটো মোৰ বাবে কঠিন আছিল।

এদিনাখন ৰাতিপুৱা, মই লক্ষ্য কৰিছিলোঁ যে দুজন সাধাৰণতে কম কথা কোৱা ছাত্র-ছাত্রীয়ে, যাক মই যোৰ পাতি দিছিলোঁ, বৰ আগ্ৰহেৰে আৰু জোৰ জোৰকৈ তেওঁলোকৰ ঘৰত কোৱা অসমীয়া ভাষাত এটা তিৰা পঠন-পাঠৰ বিষয়ে কথা পাতি আছিল। সিদিনাখন আহাৰ বিৰতিত খেল পথাৰত মোৰ কাণত পৰিল এজন অতি লাজকুৰীয়া ছাত্রই তেওঁৰ লগৰীয়াক নিজৰ ঘৰুৱা ভাষা টাইত এটা চিত্ৰৰ সহায়ত (diagram) অলপতে শিকোৱা বিজ্ঞান-সম্পৰ্কীয় এটা ধাৰণা ব্যাখ্যা কৰি আছে। দিনান্তত, মই পৰ্যবেক্ষণ কৰিলোঁ সাধাৰণতে কথা নোকোৱা এটি শিশুক, যিয়ে তাইৰ ককাদেউতাকক তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষা দেউৰীত এটা সাধুকথা কৈ আছিল, যিটো মই শ্ৰেণীত আগতে অসমীয়াত কৈছিলোঁ।

যেতিয়া এই শিশুসকলে আনৰ লগত তেওঁলোকে অতি ভালকৈ জনা ভাষাটোৰে কথা পাতে তেতিয়া তেওঁলোকৰ আত্মবিশ্বাস, সামৰ্থ্য, ভাল হাস্যৰসবোধ আৰু সামাজিক কৌশলসমূহ প্ৰত্যক্ষ কৰি মই হতবাক হৈছিলোঁ। মই উপলব্ধি কৰিছিলোঁ যে এই একেই গুণৰাজি শ্ৰেণীকোঠাতো প্ৰদৰ্শন কৰিব পৰাকৈ তেওঁলোকক মই সুযোগ দিয়াটো প্ৰয়োজন।

চিন্তন (Pause for thought)

প্ৰত্যেক দিনে পৰ্যবেক্ষণ কৰিবলৈ সময় লওক আৰু সেইসকল ছাত্র-ছাত্রীৰ কথা শুনক যি সকলে আনভাৱে শ্ৰেণীত নীৰৱে থাকে তথা যেতিয়া তেওঁলোকে আনৰ সৈতে এটা অধিক চিনাকি অংশীদাৰী ভাষাত কথা পাতে। তেওঁলোকে প্ৰদৰ্শন কৰা গুণৰাজী আৰু আচৰণ সম্পৰ্কে বোধকৰোঁ আপুনি আগতে সজাগ নাছিল?

এতিয়া আপোনাৰ সকলোবোৰ ছাত্র-ছাত্রীকে আপোনাৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ ত্ৰি যা-কলাপত জড়িত কৰণ সম্পৰ্কীয় সমল ১ পঢ়ক।

ভি.ডি.অ' : সকলোকে জড়িতকৰণ (Video: Involving all)

২) শ্ৰেণীকোঠাৰ বহুভাষিকতাক মূল্য প্ৰদান (2 Valuing multilingualism in the classroom)

ত্ৰি যা-কলাপ ২ : এটা শ্ৰেণীৰ ভাষাৰ জৰীপ (Activity 2: A class language survey)

আপোনাৰ শ্ৰেণীৰ সৈতে এটি ভাষাৰ জৰীপ (language survey) চলাওক। আপোনাৰ ছাত্র-ছাত্রীসকলক আপুনি জনা ভাষাবোৰৰ বিষয়ে কৈ আৰম্ভ কৰক - বোধহয় এইটোৱে স্পষ্ট কৰি বুজাই যে আপুনি কিছুমান শব্দ বুজি পায়, ভাষাটো সাৱলীলভাৱে ক'ব পাৰে বা লিখিব পাৰে - আৰু আপুনি কেনেদৰে এই জ্ঞান লাভ কৰিলে ব্যাখ্যা কৰক, উদাহৰণস্বৰূপে, সেয়া হয়তো আপোনাৰ পিতৃ-মাতৃ বা

ককা-আইতাৰ পৰা, ক'বাত বাস কৰোঁতে নাইবা বিদ্যালয়ত ইয়াক অধ্যয়ন কৰি।

চাৰ্ট কাগজ (Chart paper) ব্যৱহাৰ কৰি ডাঙৰ তালিকা (table) যুগুতাক। আপোনাৰ নামটো লিখক, তাৰ তলে তলে বাওঁফালে আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ নামবোৰ লিখক আৰু ওপৰত পথালিকৈ ভাষাবোৰৰ এখন তালিকা লিখক। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক মাতি আনি তেওঁলোকে কি কি ভাষা জানে ক'বলৈ দিয়ক আৰু তালিকাত যথাযথভাৱে শুদ্ধ চিন (ticks) দিয়ক। কাৰ্যটি সম্পূৰ্ণ কৰাৰ পাছত এই জৰীপ তালিকা (survey chart) খন শ্ৰেণীকোঠাৰ বেৰত আঁৰি থওক।

যদি জৰীপৰ দিনটোত কোনো ছাত্ৰ-ছাত্ৰী অনুপস্থিত থাকে, নিশ্চিত কৰক যে তেওঁলোক আহিলে যাতে তালিকাখনত অন্তৰ্ভুক্ত (update) কৰে। বছৰটোৰ ভিতৰত যদি কোনো নতুন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে শ্ৰেণীটোত যোগদান কৰে তেন্তে তালিকাৰ তলত অতিৰিক্ত শাৰী ভৰাওক। আপুনি হয়তো প্ৰধান শিক্ষক আৰু আন শিক্ষক কৰ্মচাৰীসকলৰো জৰীপ কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰিব।

ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বয়সৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি আপুনি জৰীপটো অধিক বিতং কৰিবলৈ তেওঁলোকে উল্লেখ কৰা ভাষা বুজি পায়, ক'ব পাৰে, পঢ়িব পাৰে বা লিখিব পাৰে নেকি টুকি ৰাখিব পাৰে।

চিন্তন (Pause for thought)

- আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তেওঁলোকৰ মাজত ভাষাৰ জ্ঞানৰ বিনিময় কৰোঁতে আনন্দ লাভ কৰিছিল নেকি?
- আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে কোনবোৰ ভাষা জানে তাক বিচাৰি উলিয়াবলৈ আপুনি কিবা অসুবিধাৰ সন্মুখীন হৈছে নেকি? যদি হৈছে, সেইবোৰ কি?
- আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ লগত পৰৱৰ্তী কাৰ্য হিচাপে কি কাৰ্য আপুনি কৰিব পাৰে?

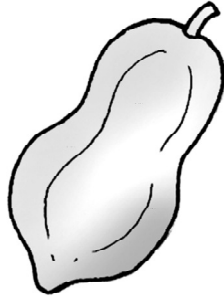
নিম্ন শ্ৰেণীৰ জাতিৰ বৈষম্য মূলক ধাৰণা মানে হ'ল কিছুমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে তেওঁলোকৰ সম্প্ৰদায়ৰ লগত জড়িত ভাষাসমূহ তেওঁলোকে জনা বুলি স্বীকাৰ কৰিবলৈ অসম্মত হোৱা। বিভিন্ন ভাষা আৰু সংস্কৃতিৰ জ্ঞানে যি মূল্য সৰ্বসাধাৰণ আৰু বিশেষকৈ শ্ৰেণীকোঠালৈ আনে, সেই কথা এই ত্ৰি-কলাপত গুৰুত্ব দিয়া উচিত। minority language ৰ ওপৰত যদিও আপোনাৰ জ্ঞান সীমিত তথাপি আপুনি সেই ভাষাৰ ওপৰত থকা জ্ঞানৰ কথা কওক নাইবা সেই ভাষাটো শিকাৰ ইচ্ছা থকাৰ কথা কওক।

এইটো ঠিক যে ভাষাসমূহ আৰু উপভাষা সমূহৰ মাজত পাৰ্থক্য প্ৰায়ে অদৃঢ় বা এইটোও সম্ভৱ হ'ব পাৰে যে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে তেওঁলোকে কোৱা ভাষাসমূহৰ নাম নাজানিবও পাৰে— এই সকলোবোৰ কাৰণতে এনেকুৱা জ্ঞানৰ বিষয়ে বিতং তথ্য পোৱাটো সুস্পষ্ট নহয় সময়ে সময়ে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে তথ্যবোৰৰ পৰিৱৰ্তনত / সংশোধনত সহায় আগবঢ়াব, এই ক্ষেত্ৰত আপোনাৰ তালিকাখন আৰম্ভণিৰ এটা সূচনা বুলি ধৰা হয়।

ঘটনা অধ্যয়ন ২ : স্থানীয় ভাষাৰ শব্দসমূহ ব্যৱহাৰ কৰি (Case Study 2: Using local language words)

ঢেঁকীয়াজুলিৰ এগৰাকী শিক্ষকে ইয়াৰ পৰৱৰ্তী ঘটনা অধ্যয়নটোত বৰ্ণনা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে যে তেওঁৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শব্দৰ দ্বাৰা বেৰত আঁৰি থোৱা বৰ্ণমালা তালিকা (alphabet chart) ৰ বৰ্ণ বুজাৰ ক্ষেত্ৰত বিমোৰত পৰিছিল।

মোৰ বেছিভাগ ছাত্ৰ-ছাত্ৰী 'বাংলা' ভাষা কওঁতা আৰু তেওঁলোক বিদ্যালয়লৈ প্ৰথমতে আহোঁতে অতি কম সংখ্যক অসমীয়া শব্দহে জানিছিল। মই লক্ষ্য কৰিছিলোঁ যে শ্ৰেণীকোঠাৰ বেৰত আঁৰি থোৱা অসমীয়া বৰ্ণমালা তালিকাখনত ছবিৰ দ্বাৰা বুজোৱা শব্দবোৰ কিছু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ভুলকৈ কৈছে। তেওঁলোকে 'অমিতা' (অমিতাৰ বঙালী প্ৰতি শব্দ) ৰ সলনি 'পেপে' বুলি কৈছিল। যেতিয়া মই তেওঁলোকে কোৱা শব্দটোৰ প্ৰথম আখৰটো কি বুলি সুধিছিলোঁ- তেওঁলোকে কৈছিল 'প', অথচ তেওঁলোকে ক'ব লাগিছিল 'অমিতা' আৰু অমিতাৰ প্ৰথম আখৰটো 'অ'।

পেপে

অমিতা

চিত্র ১ : এটা অমিতা। আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ ঘৰুৱা ভাষাৰ কোনটো আখৰে ইয়াক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে?

মই জানিছিলোঁ যে মই অসমীয়া আখৰৰ নামবোৰ, ধ্বনিবোৰ শুদ্ধকৈ শিকিবলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সহায় কৰা প্ৰয়োজন, সেয়েহে মই ‘বাংলা’ ভাষাৰ পৰা শব্দবোৰ ব্যৱহাৰ কৰি এখন বৰ্ণমালাৰ তালিকা প্ৰস্তুত কৰিছিলোঁ। এই উপায়েৰে তেওঁলোকে অধিক সহজকৈ অসমীয়া বৰ্ণমালাৰ বৰ্ণ ধ্বনিৰ সম্পৰ্ক (Letter sound correspondences) জানিব পাৰিছিল। লগতে মই তেওঁলোকক অসমীয়া বাখ্যাৎক (illustrative) শব্দবোৰ শিকাতো সহায় কৰিছিলোঁ। ইয়ে তেওঁলোকৰ অসমীয়া শব্দ ভাণ্ডাৰ (vocabulary) চহকী কৰাত সহায় কৰিছিল।

ঘটনা অধ্যয়নটো পঢ়ি উঠি, এতিয়া আপোনাৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ বহুভাষিকতাৰ ওপৰত আলোকপাত কৰা তলত দিয়া ত্ৰি-য়া-কলাপ দুটা চেষ্টা কৰি চাওক।

ত্ৰি-য়া-কলাপ ৩ : এখন বৰ্ণমালাৰ তালিকা প্ৰস্তুতকৰণ (Activity 3: Making an alphabet chart)

আপোনাৰ কোনো কনিষ্ঠ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে অসমীয়া বৰ্ণমালা তালিকাত ছবিৰ দ্বাৰা বুজোৱা শব্দবোৰ জনাত খেলিমেলি পাইছে নেকি?

তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষাত উপযুক্ত শব্দবোৰ বিচাৰি উলিয়াওক আৰু সেইবোৰ ব্যৱহাৰ কৰি আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক অসমীয়া বৰ্ণবোৰ শিকাত সহায়ক হোৱাকৈ এখন বৰ্ণমালা তালিকাৰ কিতাপ প্ৰস্তুত কৰক। যদিহে আপুনি তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষাৰ সৈতে পৰ্যাপ্তভাৱে পৰিচিত নহয় তেন্তে উপযুক্ত শব্দবোৰ জনাবলৈ সহকৰ্মী, ৰাইজৰ সদস্য নাইবা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলকে কওক। লগতে আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ছবিবোৰ কাটি উলিওৱা আৰু তালিকাত বা কিতাপত আঠা লগোৱা কামত জড়িত কৰক।

ত্ৰি-য়া-কলাপ ৪ : আপোনাৰ শ্ৰেণীকোঠাত বহুভাষিক অনুশীলনৰ অন্তৰ্ভুক্তি (Activity 4: Incorporating multilingual practice in your classroom)

আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শ্ৰেণীকোঠালৈ অনা বিভিন্ন ভাষাবোৰ আপুনি কেনেদৰে স্বীকৃতি আৰু মূল্য দিব?

ধাৰণাসমূহৰ (ideas) এখন তালিকা আৰম্ভ কৰক। আপোনাৰ সহকৰ্মীসকলৰ সৈতে কথা পাতক নাইবা অনুপ্ৰেৰণা লাভৰ বাবে তেওঁলোকৰ শ্ৰেণীকোঠালৈ যাওক। পৰবৰ্তী মাহটোত আপোনাৰ শ্ৰেণীকোঠাত কাৰ্যকৰী কৰিব পৰাকৈ ধাৰণা এটা বাছি লওক। কিছুমান পৰামৰ্শ তলৰ তালিকাত দিয়া হ’ল।

সম্ভাষণ বা ওলগনি (Greetings)

আপোনাৰ বহুভাষিক ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক নিজ নিজ ঘৰুৱা ভাষাত একোটাকৈ সম্ভাষণ তেওঁলোকৰ শ্ৰেণীৰ লগৰীয়াসকলক শিকাই দিবলৈ কওক। তাৰদ্বাৰা এখন দৈনন্দিন বা ৰুটিন তৈয়াৰ কৰক, দিনটোৰ আৰম্ভণিতে আপুনি আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক বিদ্যালয়-ভাষাত (school-language) সম্ভাষণ জনাওক, আৰু তাৰপাছত তেওঁলোকৰ প্ৰতিটো ঘৰুৱা ভাষাত যাতে গোটেই শ্ৰেণীটোৱে সম্ভাষণ লানিৰ প্ৰতি যথাযথভাৱে সঁহাৰি জনায়। বিদ্যালয় ছুটিৰ সময়তো বিদায় সম্ভাষণ জনাবলৈ একেধৰণৰ কাৰ্য কৰক।

5

৩) শ্ৰেণীকোঠাত Translanguaging (3 Translanguaging in the classroom)

‘ভাষাৰ সাল-সলনি (Translanguaging) এক পুৰণিকলীয়া পৰম্পৰাৰ এটা আপেক্ষিকভাৱে নতুন নামাংকন (term)। ভাব বিনিময়ৰ সম্ভাৱনীয়তা (communicative potential) সৰ্বাধিক কৰিবলৈ এজনে জনা ভাষাসমূহৰ মাজত সঞ্চালন কৰাটোকে বুজায়। Translanguaging হৈছে শিথিল বহুভাষিকতা (flexible multilingualism)। একেটা উচ্চাৰণতে (code switching) সংকেত পৰিবৰ্তন ভিন্ন ভাষাবোৰৰ পৰা উপাদান সমূহ লগ কৰাই হওক বা একেটা কাৰ্যৰ বিভিন্ন অংশত ভাষা সমূহৰ মাজত সাল-সলনি কৰাই হওক ইয়াৰ লগত জড়িত হৈছে কোনো ব্যক্তিৰ ভাষিক সমলসমূহ (linguistic resources) সৰ্বাধিক কাৰ্যকৰীভাৱে প্ৰয়োগ কৰাৰ এক স্বাভাৱিক উপায়। ই সংঘটিত হয় কাৰণ ব্যক্তি বিশেষে কোনো এক নিৰ্দ্ধাৰিত কাৰ্য, বিষয়-বস্তু বা পৰিস্থিতিৰ বাবে একেটা ভাষা জড়িত কৰে নাইবা কিছুমান ধাৰণা এটা বিশেষ ভাষাতহে সাধাৰণতে প্ৰকাশ কৰিবলৈ সুবিধাজনক হয় (য়েনে-ইণ্টাৰনেট)। Translanguaging এনে এক কাৰ্য সকলো সময়তে তেওঁলোকৰ বন্ধুবৰ্গ, পৰিয়াল আৰু সমাজৰ অন্যান্য সদস্যসকলৰ লগত ক’ব নোৱাৰাকৈ বা চিন্তা নকৰাকৈয়ে ব্যৱহাৰ কৰি থাকে।

শ্ৰেণীকোঠাত Translanguaging ৰ ব্যৱহাৰ হয় যেতিয়া :

- ভাষাবোৰৰ মাজত অনুবাদ হয়
- বিভিন্ন ভাষাৰ লগত তুলনাকৰণ আৰু আমোদজনক কাৰ্য
- একেটা কথিত বা লিখিত উচ্চাৰণতে বিভিন্ন ভাষাৰ পৰা লোৱা শব্দসমূহ আৰু প্ৰকাশ ভঙ্গীৰ মিশ্ৰণ
- একেটা ত্ৰি-য়া-কলাপৰ এটা অংশত ঘৰুৱা ভাষা আৰু আনটো অংশত বিদ্যালয়ৰ ভাষা ব্যৱহাৰ।

এনেদৰে, ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তথ্যসমূহ এটা ভাষাত শুনিব পাৰে আৰু আন এটা ভাষাত মৌখিকভাৱে ইয়াৰ মূলভাৱ ব্যাখ্যা কৰিব নাইবা ইয়াৰ বিষয়ে টোকা লিখিব পাৰে। তেনেদৰে, পাঠটি এটা ভাষাত পঢ়িব পাৰে আৰু ইয়াৰ বিষয়ে ক’ব বা সাৰাংশ লিখিব পাৰে আন এটা ভাষাত।

শিক্ষক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ উভয়ৰে বাবে সমল হিচাপে translanguaging ৰ বহুতো শৈক্ষিক উপকাৰিতা আছে কাৰণ -

- ই বহুভাষিকতা সাব্যস্ত কৰে, ইয়াক এটা সমস্যাৰ সলনি এক মূল্যবান সম্পদ হিচাপে গণ্য কৰে বা প্ৰাৰম্ভিক বিদ্যালয় শিক্ষাত এটা অস্থায়ী সঞ্চৰণৰ ভাব বিনিময়ৰ আঁহিলা হিচাপে ধৰা হয় (a temporary transitional interactional tool)
- ই কেৱল মাত্ৰ এটা ভাষাত সম্ভৱ হোৱাৰ বিপৰীতে এক অধিক কাৰ্যকৰী আৰু পাৰদৰ্শী শিক্ষণ তথা শিকন কৌশলক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে।
- ই ব্যক্তি সকলক বিদ্যালয়ৰ ভিতৰে-বাহিৰে ব্যৱহাৰ কৰিব পৰাকৈ চহকী আৰু বিভিন্ন ভাব বিনিময়ৰ সম্ভাৱ গঢ়ি তোলাত সুযোগ প্ৰদান কৰে।

ঘটনা অধ্যয়ন ৩ : শ্ৰেণীকোঠাত Translanguaging (Case Study 3 Translanguaging in the classroom)

যোৰহাটৰ বাহিৰৰ এখন গ্ৰাম্য বিদ্যালয়ৰ চতুৰ্থ শ্ৰেণীত পঢ়োৱা শিক্ষয়িত্ৰী ইন্দ্ৰিা চেতিয়াই বৰ্ণনা কৰিছে কেনেদৰে তেওঁ ভাষাৰ পাঠ্যসমূহত translanguaging অন্তৰ্ভুক্ত কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিছিল।

মোৰ কেবাগৰাকীও ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰথম ভাষা অসমীয়া নহয়। তিনিমাহ আগতে মই তেওঁলোকৰ ভাষাৰ পাঠ্যসমূহত translanguaging অন্তৰ্ভুক্ত কৰাৰ দিন ধৰি তেওঁলোক যথেষ্ট কথকী (talkative) আৰু তেওঁলোকৰ শিকনত নিয়োজিত হৈছে। অসমীয়া ব্যৱহাৰ কৰাত তেওঁলোকৰ বি াস বা আস্থাও লক্ষ্যণীয়ভাৱে উন্নীত হৈছে। মই পৰ্যবেক্ষণ কৰিছিলোঁ যে একেদৰে মোৰ শ্ৰেণীৰ একভাষিক অসমীয়া ভাষী সকলে তেওঁলোকৰ শ্ৰেণীৰ লগৰীয়াসকলৰ পৰা শব্দ আৰু খণ্ডবাক্যবোৰ গ্ৰহণ কৰি শিকিবলৈ আৰম্ভ কৰিছে। যদি মোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তেওঁলোকৰ অসমীয়া পাঠ্যপুথিৰ এটা অংশ বা পৃষ্ঠা পঢ়িব খোজে মই বিষয় বস্তুটিৰে (topic) আৰম্ভ কৰি দিওঁ, এই বিষয়ে কিবা জানিলে স্বেচ্ছাই ক’বলৈ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক আহ্বান জনাওঁ আৰু তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষালৈ মূল অসমীয়া শব্দ-সম্ভাৰক (vocabulary) অনুবাদ কৰিবলৈ উৎসাহ যোগাওঁ। তেওঁলোকে কি কৈছে মই বুজি নাপালে তেওঁলোকক মোক সহায় কৰিবলৈ কওঁ।

তাৰপাছত মোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকৰ অসমীয়া পাঠ্যপুথিৰ এটা অংশ বা পৃষ্ঠা যুৰীয়াভাৱে বা সৰু সৰু দলত সৰে পঠন

কৰিবলৈ কওঁ নাইবা তেওঁলোকক নিজাববীয়াকৈ নীৰৱে আৰু স্বাধীনভাৱে পঢ়িবলৈ দিওঁ। আন ক্ষেত্ৰত, মই তেওঁলোকক প্ৰতিটো পৃষ্ঠা বা অংশৰ অন্তত ৰবলৈ কওঁ আৰু তেওঁলোকে এই মাত্ৰ যি পঢ়িলে সেয়া তেওঁলোকৰ লগৰীয়া বা দলৰ আন সদস্যসকলৰ সৈতে আলোচনা কৰি ইয়াৰ অৰ্থ উলিওৱা আৰু কোনো অচিনাকি শব্দৰ অৰ্থ নিৰ্ণয় একেলগে কৰিবলৈ আহ্বান জনাওঁ। ইয়াৰ বাবে তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ মই পৰামৰ্শ আগবঢ়াওঁ। তেওঁলোকে সৃষ্টি কৰা অভিধানসমূহত কোনো নতুন শব্দ আৰু শব্দ বিন্যাস যোগ কৰিবলৈ মই তেওঁলোকক উৎসাহিত কৰোঁ।

যদি মই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ যোৰ বা দলবোৰক শ্ৰেণীৰ অন্যান্যসকললৈ বিদ্যালয়ৰ ভাষাত কিবা উপস্থাপন কৰাটো বিচাৰোঁ তেন্তে প্ৰথমতে কেনেদৰে ধাৰণাসমূহ প্ৰকাশ কৰিব তাক আলোচনা কৰিবলৈ তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ উৎসাহ যোগাওঁ। যদি মই বিদ্যালয়ৰ ভাষাত তেওঁলোকে সাৰাংশ বা প্ৰতিবেদন লিখাটো বিচাৰোঁ তেন্তে মই একে কাৰ্যই কৰোঁ।

সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰে মনোযোগ বজাই ৰাখিবলৈ যোৰ আৰু দলসমূহৰ সংগঠন সলাই থাকোঁ, তথা নিশ্চিত কৰোঁ যে প্ৰতিবাৰতে অন্ততঃ একে ঘৰুৱা ভাষা কোৱা দুগৰাকী ছাত্ৰ জড়িত হয়। কেতিয়াবা মই বিদ্যালয়ৰ ভাষাত একেধৰণৰ অৰ্থত থকা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক একেলগে ৰাখোঁ। আন কোনো সময়ত, এগৰাকী অধিক আত্মবিধাসী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক এগৰাকী কম আত্মবিধাসী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সৈতে ৰাখোঁ যাতে আগৰ গৰাকীয়ে পিছৰ গৰাকীক তেওঁলোকৰ অংশীদাৰী ঘৰুৱা ভাষাত সহায় আগবঢ়াব পাৰে। যদি দলত এনে কোনোবা থাকে যিয়ে অংশীদাৰী ঘৰুৱা ভাষা ক'ব নোৱাৰে, তেন্তে মই নিশ্চিত কৰোঁ যাতে মোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে যি কথা আলোচনা কৰে তাক বিদ্যালয়ৰ ভাষালৈ অনুবাদ কৰে।

অলপতে মই অসমীয়া আৰু মোৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ ঘৰুৱা ভাষাত থকা এটা পৰম্পৰাগত চুটি গল্প পালোঁ। মই প্ৰতিটো ভাষাতে সাধুটোৰ প্ৰতিলিপি কৰিলোঁ আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক সৰু সৰু দলত সেইবোৰ সমান্তৰালকৈ পঢ়িবলৈ দিলোঁ। তাৰপাছত দুয়োটা সাধুৰ বেলেগে বেলেগে অনুদিত ৰূপ আৰু প্ৰতিটোতে ব্যৱহৃত মূল শব্দবোৰ তুলনা কৰিবলৈ তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ আমন্ত্ৰণ জনালোঁ।

চিত্ৰ ৩ : ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে যুৰীয়াভাৱে তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষাত বিষয় এটা আলোচনা কৰিছে।

চিন্তন (Pause for thought)

- লক্ষ্য কৰক ইন্দিৰা চেতিয়াই ত্ৰি-য়া-কলাপৰ কোনটো অংশত তেওঁৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষাত আৰু কোন অংশত বিদ্যালয়ৰ ভাষাত কাৰ্য কৰিবলৈ উৎসাহ যোগাইছিল। ইয়াৰ কোনো নিৰ্দিষ্ট ত্ৰ ম আছেনে?
- ঘটনা অধ্যয়নটিত বৰ্ণোৱা translanguaging ৰ অনুশীলনত সহায়ক হোৱাকৈ ইন্দিৰা চেতিয়াই কি কি নিৰ্দেশনা ব্যৱহাৰ কৰিছিল বাৰু? আপুনি ভৱা সেই সকলোবোৰৰ তালিকা এখন যুগুতাকৈ।

ইয়াত কিছুমান সম্ভাৱনীয়তা দিয়া হ'ল :

- ‘অসমীয়াত আমি কওঁ xxx, (তোমাৰ ঘৰুৱা ভাষাত) কওঁ yyy’
- ‘তুমি xxx ক (তোমাৰ ঘৰুৱা ভাষাত) কেনেদৰে কোৱা’
- ‘এই বিষয়বস্তুৰ বাবে তোমাৰ (ঘৰুৱা ভাষাত) কি কি শব্দ জনা?’
- ‘যুৰীয়াভাৱে কাৰ্য কৰা। এগৰাকী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে শব্দটো অসমীয়াত ক’ব, আনগৰাকীয়ে তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষাত ক’ব। তাৰপাছত সাল-সলনি কৰিব।’
- ‘মই অসমীয়াত প্ৰশ্নবোৰ সুধিম। তুমি মোক উত্তৰ তোমাৰ ঘৰুৱা ভাষাত ক’ব পাৰা।’
- ‘তুমি তোমাৰ ঘৰুৱা ভাষাত আৰম্ভ কৰিব পৰা, তাৰপাছত হিন্দীত ক’বা।’
- ‘তোমাৰ দলত এই বিষয়টি আলোচনা কৰিবলৈ তোমাৰ ঘৰুৱা ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰা, আৰু পাছত শ্ৰেণীত তোমাৰ প্ৰতিবেদন অসমীয়াত দিবা।’
- ‘এতিয়া তোমাৰ ঘৰুৱা ভাষাত প্ৰশ্নৰ বাবে আমাৰ কিছু সময় আছে।’
- ‘তোমাৰ টোকাবহীত নতুন শব্দবোৰৰ এখন তালিকা কৰা। অসমীয়া শব্দ বাওঁফালে আৰু ঘৰুৱা ভাষাৰ সমাৰ্থক শব্দ সোঁফালে লিখা।’

(Adapted from Simpson, 2014)

ত্ৰি য়া-কলাপ ৫ : আপোনাৰ শ্ৰেণীকোঠাত translanguaging অন্তৰ্ভুক্ত কৰণ (Activity 5: Incorporating translanguaging in your classroom)

এটা আগন্তুক ভাষাৰ পাঠ চিনাক্ত কৰক যাতে আপোনাৰ শ্ৰেণীকোঠাৰ কাৰ্য-কলাপত ভাষাৰ translanguaging অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পাৰে। প্ৰতিটো কাৰ্যৰ এনে অংশবোৰ টুকি ৰাখক য’ত বিদ্যালয়ৰ ভাষা বা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ ঘৰুৱা ভাষাৰ ব্যৱহাৰ অতিকৈ যথাযথভাৱে কৰিব পৰা যায়। কেনেদৰে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ দলবোৰ গঠন কৰিব বিবেচনা কৰক। প্ৰতিটো স্তৰতে আপুনি ব্যৱহাৰ কৰাৰ সম্ভাৱনা থকা নিৰ্দেশনাত্মক বাক্যাংশবোৰৰ ওপৰত চাওক, পুনৰ পঢ়ি আৰু অভ্যাস কৰি পাঠটো পৰিকল্পনা কৰক। যদি সম্ভৱ হয় আপোনাৰ পৰিকল্পনাটি এগৰাকী সহকৰ্মীৰ সৈতে বিনিময় কৰক।

যেতিয়া আপুনি সাজু হ’ব পাঠটি ৰূপায়ণ কৰক। শিকনলৈ translanguaging ৰ উপকাৰিতা কি কি আৰু এইটো কৰিবলৈ আপুনি তেওঁলোকক কিয় উৎসাহ যোগাব বিচাৰে সেই বিষয়ে আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক ব্যাখ্যা কৰি আপুনি আৰম্ভ কৰক। কাৰ্যটিৰ প্ৰতিটো স্তৰতে তেওঁলোকক স্পষ্ট নিৰ্দেশনাবোৰ দিয়ক। তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষা ব্যৱহাৰৰ ক্ষেত্ৰত (respond supportively) সহযোগিতাবে সাঁহাৰি জনাওক।

মূল সমল ‘পাঠ পৰিকল্পনা’ (Planning Lessons) পঢ়িলে আপোনাৰ বাবে সহায়ক হ’ব।

ভি.ডি.অ’ : পাঠ পৰিকল্পনা (Video: Planning lessons)

চিন্তন (Pause for thought)

- ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শ্ৰেণীকোঠাত তেওঁলোকৰ translanguaging ৰ প্ৰথম অভিজ্ঞতাবোৰৰ প্ৰতি কেনেদৰে সাঁহাৰি জনাইছিল?
- আপোনাৰ বাবে এই অভিজ্ঞতাৰ ভিন্নতা কেনেধৰণৰ?

আপোনাৰ শিক্ষণ প্ৰক্ৰিয়াত এবাৰ translanguaging অন্তৰ্ভুক্ত কৰাৰ পাছত ইয়াক নিৰবিচ্ছিন্নভাৱে আপোনাৰ পাঠসমূহত অন্তৰ্ভুক্ত কৰাটো অতি দৰ্কাৰী যাতে আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে তেওঁলোকৰ শিকনত নিয়মিতভাৱে তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা ভাষা ব্যৱহাৰৰ গ্ৰহণ যোগ্যতা আহৰণত আত্মবি ধাসী হ’ব পাৰে।

৪) সাৰাংশ (4 Summary)

এই গোটটিত শিক্ষণ, শিকন আৰু অন্তৰ্ভুক্ত কৰণ (teaching, learning and inclusive) বিকাশ সাধিবলৈ আপুনি আৰু আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বিদ্যালয়লৈ অনা বহুভাষিকতাৰ সদ্ব্যৱহাৰ কৰাৰ উপায়সমূহ (ways of exploiting the multilingualism) আলোচনা কৰা হৈছে। ই আপোনাক এটি শ্ৰেণীৰ ভাষা-জৰীপ কৰিবলৈ, এটি বহুভাষিক শ্ৰেণীকোঠাৰ পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিবলৈ আৰু আপোনাৰ ভাষাৰ পাঠসমূহত translanguaging ৰ দ্ৰি যা-কলাপ অন্তৰ্ভুক্ত কৰণত অনুপ্রাণিত কৰিছে।

এনে নিয়মীয়া/বহনক্ষম কাৰ্য-কলাপে (sustained practice) আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ সামাজিক, প্ৰজ্ঞাত্মক আৰু ভাব বিনিময় (social, cognitive and communicative) বিকাশৰ দিশত এক স্থায়ী ইতিবাচক প্ৰভাৱ পেলাব পাৰে।

সমলসমূহ (Resources)

সমল ১ : সকলোকে জড়িত কৰা (Resource 1: Involving all)

সকলোকে জড়িত কৰা মানে কি বুজাইছে? (What does it mean to 'involve all'?)

সমাজ আৰু সংস্কৃতিৰ বিভিন্নতা শ্ৰেণীকোঠালৈ অহা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মাজেৰে প্ৰকাশিত হয়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল বিভিন্ন ভাষী, বিভিন্ন আগ্ৰহ আৰু বিভিন্ন দক্ষতাৰ হয়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকল বিভিন্ন সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক দিশৰ পৰা আহে। আপুনি এই ভিন্নতাবোৰ অগ্ৰাহ্য কৰিব নোৱাৰে। তেওঁলোকে ইজনেৰ লগত সিজনে মিলি পৃথিৱীলৈ শিক্ষা পৰিবাহিত কৰিব আৰু ই আমাৰ অভিজ্ঞতাৰ বাহিৰত। সকলো শিশুৰে শিকাৰ অধিকাৰ আছে। তেওঁ যি পৰিস্থিতিৰেই নহওঁক বা তেওঁৰ পৰিচয় বা অৰ্থনৈতিক অৱস্থা যিয়েই নহওঁক, তেওঁলোক ভাৰতীয় বিধি আৰু আন্তৰ্জাতিক শিশু অধিকাৰ আইনৰ দ্বাৰা স্বীকৃত। ২০১৪ চনত ভাৰতৰ প্ৰধান মন্ত্ৰী মোদীয়ে দেশৰ জনগণক যি বাৰ্তা দিছিল সেই বাৰ্তাত প্ৰতিজন ভাৰতীয় নাগৰিকক তেওঁলোকৰ জাতি, লিংগ বা উপাৰ্জন নিৰ্বিশেষে গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা কথা কৈছিল। বিদ্যালয়ৰ আৰু শিক্ষকৰ এই ক্ষেত্ৰত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা আছে।

আমাৰ সকলোৰে অন্ধবি ধাস আৰু আনৰ প্ৰতি কিছু বেলেগ ধাৰণা আছে যদিও আমি সকলোৰে মনৰ ভাৱ আৰু ধাৰণাক গুৰুত্ব দিয়া উচিত। শিক্ষক হিচাপে প্ৰতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ শিকন অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত সদৰ্শক বা নঞৰ্থকভাৱে প্ৰভাৱ পেলাব পৰাৰ ক্ষমতা আপোনাৰ আছে।

আপুনি সদায় সচেতন হ'ব যাতে আপোনাৰ অন্ধবি ধাসে কোনো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ ওপৰত বেয়া প্ৰভাৱ পেলাব নোৱাৰে লগতে আপুনি সদায় আপোনাৰ ভাব চিন্তা আৰু যাতে কাৰো প্ৰতি অৰ্থাৎ কোনো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰতি অসমান বিচাৰ নহয় সেই দিশত নিজকে সন্তুষ্ট কৰি ৰাখিব।

শিকনত সকলোকে জড়িতকৰণৰ তিনিটা মূলনীতি (Three key principles to ensure you involve all in learning)

- **মনোযোগ দিয়া (Noticing) :** ফলপ্ৰসূ শিক্ষকসকল পৰ্যবেক্ষক, অনুভূতিশীল আৰু সংবেদনশীল। তেওঁলোকে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পৰিৱৰ্তনবোৰ লক্ষ্য কৰি থাকে। আপুনি যেতিয়া সতৰ্ক নিৰীক্ষক হয় তেতিয়া এজন ছাত্ৰই কিবা এটা ভাল কৰে, কেতিয়া তেওঁলোকক সহায়ৰ প্ৰয়োজন হয় আৰু তেওঁলোকে কেনেকৈ অন্যৰ লগত সম্পৰ্ক কৰিছে, এই সকলোবোৰ কথা লক্ষ্য কৰিব। আপোনাৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পৰিৱৰ্তনবোৰৰ প্ৰতিও আপুনি অনুভূতিশীল হ'ব পাৰে। তেওঁলোকৰ ঘৰুৱা পৰিৱেশৰ কাৰণে বা অন্য কাৰণতো পৰিৱৰ্তন প্ৰতিফলিত হ'ব পাৰে। সেয়েহে আপুনি সকলো শিশুকে সমভাৱে আনকি যিয়ে নিজকে দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ বুলি ভাবে তেনে শিশুকো প্ৰতিদিনে ভালদৰে মনোযোগ দিব লাগিব।
- **আত্মমৰ্যাদাক গুৰুত্ব দিয়া (Focus on self-esteem) :** নিজক লৈ সন্তুষ্ট হ'ব পৰা জনেই ভাল নাগৰিক। তেওঁলোকৰ আত্মসন্মানবোধ থাকে, নিজৰ সক্ষমতা আৰু দুৰ্বলতা নিজে জানে, আন মানুহৰ লগত (ঘৰুৱা অৱস্থা নিৰ্বিশেষে) ইতিবাচক সুসম্পৰ্ক গঢ়ি তোলাৰ দক্ষতা থাকে। তেওঁলোকে নিজক আৰু আনকো সন্মান কৰে। সৰু সৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ আত্মসন্মানবোধ গঢ়ি তোলাত শিক্ষক হিচাপে আপোনাৰ লক্ষণীয় প্ৰভাৱ থাকিব পাৰে। আপোনাৰ এই ক্ষমতাৰ প্ৰতি সাৱধান হওক আৰু ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ আত্মসন্মানবোধ গঢ়ি তোলাত ইয়াক ব্যৱহাৰ কৰক।

- **নমনীয়তা (Flexibility) :** যদি আপোনাৰ শ্ৰেণীত কিছুমান বিশেষ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ বাবে আপোনাৰ পৰিকল্পনাই কাম কৰা নাই, তেনেহ'লে অতি সোনকালে আপোনাৰ পৰিকল্পনা সলনি কৰক নাইবা বন্ধ কৰক। সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকে ফলপ্ৰসূত্ৰে জড়িত কৰাৰ বাবে আপোনাৰ নমনীয়তাই আপোনাক সক্ষম কৰি তুলিব।

সকলো সময়তে ল'ব পৰা পদ্ধতি বা উপায় (Approaches you can use all the time)

- **আদৰ্শ আচৰণৰ প্ৰকাশ (Modelling good behaviour) :** সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ প্ৰতি সজ আচৰণ দেখুৱাই আপুনি আদৰ্শ হওক। গোষ্ঠী, ধৰ্ম নাইবা লিংগ নিৰ্বিশেষে আপুনি এই আচৰণ দেখুৱাওক। সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সন্মান সহকাৰে ব্যৱহাৰ কৰক আৰু আপোনাৰ শিক্ষণ কালত আপুনি যে সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক সমানে মূল্য দিছে সেইটো স্পষ্ট কৰি তোলাক। তেওঁলোক সকলোৰে লগত সন্মান সহকাৰে কথা পাতক, তেওঁলোকৰ মতামতক গুৰুত্ব দিয়ক আৰু শ্ৰেণীত সকলোৰে লাভ হোৱাকৈ কোনো কামৰ দায়িত্ব ল'বলৈ তেওঁলোকক উৎসাহিত কৰক।
- **উচ্চ আকাংখা (High expectations) :** দক্ষতা কেতিয়াও স্থিৰ হৈ নাথাকে। সঠিকভাৱে সহায় সমৰ্থন পালে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে শিকিব আৰু আগবাঢ়ি যাব পাৰে। আপুনি শ্ৰেণীত কৰোৱা কামটো যদি কোনো এজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বুজিবলৈ টান পাইছে তেন্তে আপুনি নাভাবিব যে তেওঁলোকে কেতিয়াও বুজি নাপাব। শিক্ষক হিচাপে আপোনাৰ দায়িত্ব হ'ব প্ৰতিজন ছাত্ৰই শিকিব পৰাকৈ আপুনি কিমান ভালকৈ সহায় কৰিব পাৰে সেইটো কৰাটোহে। শ্ৰেণীৰ প্ৰতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পৰাই যদি আপোনাৰ উচ্চ প্ৰত্যাশা আছে তেন্তে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে ধৰি ল'ব লাগিব যে তেওঁলোকে যদি নেৰানেপেকাকৈ লাগি থাকিব পাৰে তেন্তে শিকিব পাৰিব। আচৰণৰ ক্ষেত্ৰতো উচ্চ প্ৰত্যাশা থকা উচিত। প্ৰত্যাশা স্পষ্টভাৱে নিশ্চিত কৰক আৰু চাওক প্ৰতিজন ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়েই যাতে ইজনে সিজনক সন্মান কৰে।
- **আপোনাৰ শিক্ষণ-শিকন প্ৰক্ৰিয়াত বৈচিত্ৰ গঢ়ি তোলাক (Build variety into your teaching) :** ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে বেলেগ বেলেগ ধৰণে শিকে। কোনোবা এজনে লিখিবলৈ ভাল পায়, অন্য কোনোবাজনে আকৌ নিজৰ চিন্তাবোৰ ছবিৰে প্ৰকাশ কৰি বা কল্পনা কৰি ভাল পায়। কোনোবাজন ছাত্ৰ ভাল শ্ৰোতা আকৌ কোনোবা এজনে নিজৰ ভাব-ধাৰণাৰ বিষয়ে অইনৰ লগত আলোচনা কৰিহে ভালকৈ শিকে। সকলো সময়তে সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীকে সমানে উপযোগী কৰি তুলিব নোৱাৰে, কিন্তু আপুনি শ্ৰেণীত বিভিন্ন পদ্ধতিৰে শিকাব পাৰে যাতে সেই শিকন ক্ৰিয়া-কলাপৰ পৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে এটা ভাল পোৱা পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰিব পাৰে।
- **শিক্ষণৰ লগত দৈনন্দিন জীৱনৰ সংযোগ ঘটোৱা (Relate the learning to everyday life) :** কিছুমান ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে শ্ৰেণীত আপুনি শিকাবলৈ বিচৰা কথাবোৰৰ লগত দৈনন্দিন জীৱনৰ কোনো সংগতি বিচাৰি নাপায়। এইটো কৰিবৰ বাবে যেতিয়াই সম্ভৱ হয়, আপুনি পাঠৰ বিষয়বস্তুৰ লগত তেওঁলোকৰ পৰিৱেশ বা ঘৰুৱা জীৱনৰ বিষয়ে মিলাই কওক যাতে তেওঁলোকৰ অভিজ্ঞতা আপুনি উদাহৰণ হিচাপে দিব পাৰে।
- **ভাষাৰ ব্যৱহাৰ (Use of language) :** আপুনি ব্যৱহাৰ কৰা ভাষা সম্পৰ্কে সাৱধানভাৱে ভাবক। সদায় ইতিবাচক আৰু প্ৰশংসাসূচক ভাষাহে ব্যৱহাৰ কৰিব। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক গালি নাপাৰিব। তেওঁলোকৰ আচৰণৰ ওপৰতহে মন্তব্য দিব তেওঁলোকৰ ওপৰত নহয়। তুমি আজি মোক বিৰক্ত কৰিছা বুলি কোৱা কথাষাৰ খুউব ব্যক্তিগত ভাৱৰ হৈ পৰে। তাতকৈ আপুনি - আজি তোমাৰ ব্যৱহাৰত মই আমনি পাইছোঁ। তুমি মনোযোগ দিবলৈ অসুবিধা পোৱাৰ কাৰণ কি?—এনেধৰণেৰে ক'ব পাৰে। কোনটো বেছি সহায়ক হ'ব চাই লওক।
- **বদ্ধমূল ধাৰণাৰ প্ৰতি প্ৰত্যাহ্বান (Challenge stereotypes) :** বিচাৰহীনভাৱে নাইবা পূৰ্বৰ বদ্ধমূল ধাৰণা বাদ দি ছোৱালীৰ বাবে সমল আৰু ভূমিকা বিচাৰি উলিয়াওক। নাইবা আদৰ্শ মহিলা স্কুললৈ নিমন্ত্ৰণ কৰি আনক। যেনে, ধৰক বিজ্ঞানী মহিলা। আপোনাৰ নিজৰ মনত থকা লিংগভিত্তিক বদ্ধমূল ধাৰণাৰ প্ৰতি সজাগ হওক। আপুনি জানিব পাৰে যে ছোৱালীয়েও খেলে আৰু ল'ৰায়েও প্ৰতিপালন কৰে। কিন্তু বাস্তৱক্ষেত্ৰত আমি সমাজত কৈ থকাৰ বাবেই হওক, আমি এই কথাবোৰ বেলেগকৈহে প্ৰকাশ কৰোঁ বা কওঁ।
- **এটা সমাদৃত নিৰাপদ শিকন পৰিৱেশ গঢ়ি তোলাক (Create a safe, welcoming learning environment) :** স্কুলত সকলো ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে এটা নিৰাপদ আৰু ভাল পৰিৱেশ বিচাৰে। আপুনি এনেকুৱা এটা পদবী বা স্থানত আছে য'ৰ পৰা

আপুনি প্রতিজন ছাত্র-ছাত্রীকে বন্ধুত্বপূর্ণভাৱে আৰু বুজা পৰা তথা সন্মান সহকাৰে মিলিজুলি থকাৰ বাবে উৎসাহিত কৰিব পাৰে আৰু তেওঁলোকক এইবোৰ অনুভৱ কৰাব পাৰে। বিভিন্ন ছাত্র-ছাত্রীৰ বাবে শ্ৰেণীকোঠা আৰু বিদ্যালয়খন যে একে তাক কেনেকৈ ভবাই তুলিব পাৰে চিন্তা কৰক। সিহঁত ক'ত বহিব সোধা উচিতনে ভাবক, আৰু দৃষ্টিশক্তি হীন বা শ্ৰৱণ শক্তি হীন বা শাৰীৰিকভাৱে প্ৰত্যাহ্বান থকা ছাত্র-ছাত্রীৰ বাবেও ইয়াক নিশ্চিত কৰক যে তেওঁলোকে পাঠ গ্ৰহণৰ বাবে শ্ৰেণীৰ য'তেই ইচ্ছা ত'তেই বহিব পাৰে। লাজকুৰীয়া বা সহজে আৱেগিক হোৱা ছাত্র-ছাত্রীক মন কৰি আপুনি সহজতে বহুৱাব পৰা ঠাইত বহুৱাই দিয়ক।

বিশেষ শিক্ষণ পদ্ধতি (Specific teaching approaches)

সকলো ছাত্র-ছাত্রীকে জড়িত কৰিব পৰাকৈ বহুতো বিশেষ শিক্ষণৰ পদ্ধতি আছে। সেইবোৰ আন মূল সমলত বিশদভাৱে বৰ্ণনা কৰা হৈছে। ইয়াত এটা চমু অৱলোকণহে কৰা হৈছে।

- **প্ৰ. সোধা (Questioning) :** আপুনি যদি ছাত্র-ছাত্রীক হাত ওপৰলৈ দাঙিবলৈ কয় তেন্তে একে কেইজনেহে উত্তৰ দিয়াৰ প্ৰবণতা দেখা যায়। প্ৰ.ৰ উত্তৰ দিয়া আৰু উত্তৰৰ বাবে চিন্তা কৰা কাৰ্যত বেছি ছাত্র-ছাত্রীক জড়িত কৰাবৰ বাবে অন্য উপায়ো আছে। আপুনি পোনপটীয়াকৈ একোজন ছাত্র-ছাত্রীক প্ৰ. সুধিব পাৰে। আপুনি ঘোষণা কৰক যে কোনে উত্তৰ দিব আপুনি সিদ্ধান্ত ল'ব আৰু তেতিয়া পাছৰফালে থকা, কাষত থকা আনকি সন্মুখত থকা সকলকো সোধক। ছাত্র-ছাত্রীসকলক ভবাৰ সময় (Thinking time) দিব আৰু বিশেষ একোজন ছাত্র-ছাত্রীক নিমন্ত্ৰণ দিয়ক। যুৰীয়া কাৰ্য বা দলগত কাৰ্যৰ জৰিয়তে তেওঁলোকৰ আত্মপ্ৰত্যয় বঢ়াওক যাতে শ্ৰেণীৰ আলোচনাত প্ৰত্যেকেই অংশ গ্ৰহণ কৰিব পাৰে।
- **মান নিৰূপণ (Assessment) :** গঠনাত্মক মান নিৰূপণৰ বাবে কিছু কৌশল নিৰ্ণয় কৰক যাতে প্রতিজন ছাত্র-ছাত্রীক ভালকৈ জনাত আপোনাৰ সহায় হয়। সুপ্ত প্ৰতিভা বিকাশই তুলিবৰ বাবে আপুনি সৃষ্টিশীল হোৱা প্ৰয়োজন। গঠনাত্মক মূল্যায়নে আপোনাক সঠিক তথ্য দিব। নিৰ্দিষ্ট ছাত্র-ছাত্রী আৰু তেওঁলোকৰ দক্ষতাৰ প্ৰতি সাধাৰণ দৃষ্টিভংগীৰে সহজতে কৰা মান নিৰূপণতকৈ গঠনাত্মক মান নিৰূপণ ভাল। তেতিয়া আপুনি নিজেও এটা ভাল স্থানত থাকিব আৰু তেওঁলোকৰ ব্যক্তিগত প্ৰয়োজন পূৰণৰ ক্ষেত্ৰত সহাঁৰি দিব পাৰিব।
- **দলগত কাৰ্য আৰু যুৰীয়া কাৰ্য (Groupwork and pair work) :** শ্ৰেণীটোক কেনেকৈ দলত ভাগ কৰিব নাইবা কেনেকৈ যুটীয়াভাৱে ভগাব ভাবক। সকলোকে সামৰি লোৱাকৈ লক্ষ্য স্থিৰ কৰক আৰু প্ৰত্যেকেই প্ৰত্যেকে মূল্য দিবৰ বাবে ছাত্র-ছাত্রীক কেনেকৈ উৎসাহিত কৰিব ভাবি লওক। প্ৰত্যেকেই প্ৰত্যেকৰ পৰা শিকিব পৰাৰ সুযোগ পোৱাতো নিশ্চিত কৰক আৰু তেওঁলোকে জনাৰ ভিত্তিতে তেওঁলোকৰ দৃঢ়তা গঢ়ি তোলাক। কিছুমান ছাত্র-ছাত্রীয়ে সৰু দলত প্ৰ. সোধা বা নিজৰ ধাৰণাৰ বিষয়ে কোৱাৰ আত্মবিহ্বাস থাকিলেও গোটেই শ্ৰেণীটোৰ সন্মুখত তেনে কৰাৰ আত্মবিহ্বাস নাথাকে।
- **পৃথকীকৰণ (Differentiation) :** ছাত্র-ছাত্রীয়ে আৰম্ভ কৰিব পৰা আৰু তাৰ পৰা আগবাঢ়ি যাব পৰাকৈ বিভিন্ন দলৰ বাবে বিভিন্ন কাম ঠিক কৰক। মুকলিভাৱে শেষ কৰিব পৰা কামে ছাত্র-ছাত্রীক কৃতকাৰ্যতাৰ সুযোগ দিয়ে। নিজৰ কামৰ নিজেই স্বত্বাধিকাৰী বুলি ভাবিবৰ বাবে ছাত্র-ছাত্রীক কাম বাছি লোৱাৰ সুবিধা দিয়ক। ছাত্র-ছাত্রীৰ নিজৰ শিকন আৰু দায়িত্ববোধৰ বাবেও এনে কৰাৰ প্ৰয়োজন। ব্যক্তিগত শিকনৰ বাবে ডাঙৰ শ্ৰেণীত অসুবিধা হয় কিন্তু বিভিন্ন ধৰণৰ কাম আৰু ত্ৰি-য়া-কলাপৰ জৰিয়তে এনে শিকন সম্ভৱ কৰিব পাৰি।

Additional resources

- Multilingual education research: <http://blog.britishcouncil.org.in/towards-a-multilingual-education-research-partnership-for-india/>
- Guide to language readiness in multilingual contexts (Jharkhand): https://www.academia.edu/7602970/Bhasha_Puliya_-_Guidebook_for_a_Childrens_Language_Readiness_Programme_in_multilingual_Jharkhand_India
- Bilingual dictionaries in Jharkhand:
 - https://www.academia.edu/4503737/Childrens_Bilingual_Picture_Dictionaries_-_Meri_Bhasha_mein_Meri_Duniya

- [https://www.academia.edu/4668458/Childrens BILINGUAL Picture Dictionary in Santhali language](https://www.academia.edu/4668458/Childrens_BILINGUAL_Picture_Dictionary_in_Santhali_language)
- Useful websites for multilingual education in India and Asia, and globally:
 - http://www.nmrc-jnu.org/nmrc_about_us.html
 - <http://www.mle-india.net/>
 - <http://www.unescobkk.org/index.php?id=222>
 - <http://www.mlenetwork.org/>

References/bibliography

- Agnihotri, R.K. (2006) 'Identity and multilinguality: the case of India' in Tsui, A. and Tollefson, J.W. (eds) *Language Policy, Culture and Identity in Asian Contexts*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Agnihotri, R.K. (2007) 'Towards a pedagogical paradigm rooted in multilinguality', *International Multilingual Research Journal*, no. 1, pp. 1–10.
- Agnihotri, R.K. (2009) 'Multilinguality and a new world order' in Mohanty, A.K., Panda, M., Phillipson, R. and Skutnabb-Kangas, T. (eds) *Multilingual Education for Social Justice: Globalizing the Local*. New Delhi: Orient BlackSwan.
- Agnihotri, R.K. (2014) 'Multilinguality, education and harmony', *International Journal of Multilingualism*, vol. 11, no. 3, pp. 364–79.
- Celic, C. and Seltzer, K. (2011) *Translanguaging: A CUNY-NYSIEB Guide for Educators*. New York, NY: The Graduate Center.
- Canagarajah, A.S. (ed.) (2013) *Literacy as Translingual Practice: Between Communities and Classrooms*. New York, NY: Routledge.
- García, O. (2011) *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective*. Chichester: John Wiley & Sons.
- García, O., Skutnabb-Kangas, T. and Torres-Guzmán, M.E. (eds.) (2006) *Imagining Multilingual Schools: Languages in Education and Glocalization*. Clevedon: Multilingual Matters.
- National Council of Educational Research and Training (undated) 'National focus group on problems of scheduled caste and scheduled tribe children' (online) NCF 2005 position paper. Available from: http://www.ncert.nic.in/html/pdf/schoolcurriculum/position_papers/position_paper_on_sc&st.pdf (accessed 18 November 2014).
- National Council of Educational Research and Training (2006) 'National focus group on teaching of Indian languages' (online) NCF 2005 position paper. Available from: http://www.ncert.nic.in/html/pdf/schoolcurriculum/Position_Papers/Indian_Languages.pdf (accessed 18 November 2014).
- Neaum, S. (2012) *Language and Literacy for the Early Years*. London: Sage.
- Simpson, J. (2014) 'Empowering teachers by helping legitimise translanguaging practices in Rwandan classrooms', British Association of International and Comparative Education 2014 Conference, 8–10 September, University of Bath.
- Skutnabb-Kangas, T. (2013) 'Mother-tongue-medium education' in Chapelle, C.A. (ed.) *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Oxford: Blackwell.

Acknowledgements

Except for third party materials and otherwise stated below, this content is made available under a Creative Commons Attribution-ShareAlike licence (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>). The material acknowledged below is Proprietary and used under licence for this project, and not subject to the Creative

Commons Licence. This means that this material may only be used unadapted within the TESS-India project and not in any subsequent OER versions. This includes the use of the TESS-India, OU and UKAID logos.

Grateful acknowledgement is made to the following sources for permission to reproduce the material in this unit:

Figure 1: adapted from *Bilingual Picture Dictionary*, M-TALL akhra, JTWRI, Department of Welfare, Govt. of Jharkhand.

Every effort has been made to contact copyright owners. If any have been inadvertently overlooked the publishers will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

Video (including video stills): thanks are extended to the teacher educators, headteachers, teachers and students across India who worked with The Open University in the productions.